

megvitatásának. A német megszállás, a tengely által vívott háborúban való magyar részvétel és a zsidóság tragédiája egyre őszintébben volt tárgyalható, bár a hivatalos történettudományi munkák és az iskolai tankönyvek továbbra is lekicsinyelték a Holocaustot, vagy általánosságokban beszéltek róla.²¹ Szemben a háború utáni néhány év memoárjaival, a magyar politikusok és katonatisztek személyes visszaemlékezései immár tárgyilagosabban szóltak hazájuk háború alatti szerepéről és viselt dolgairól.²²

A hetvenes évek szépirodalma többnyire abban a keretben tárgyalta a Holocaustot, hogy Magyarország tragikus módon belesodródott a második világháborúba. A korábbi művekhez hasonlóan ennek a korszaknak az irodalma is a Holocaust egykori gyermek túlélőitől származott, és önéletrajzi ihletéssel, regényesítve elevenítette fel a gettók és a koncentrációs táborok életét.²³

A zsidókérdés konok fennmaradása és az antiszemitizmus mind nyíltabb megnyilvánulásai több keresztény értelmiségit is szólásra bírtak. Kiemelkedett közülük Száraz György, a közismert újságíró és irodalomkritikus; az ő érzékeny történelmi megfigyelései, és az, hogy köntörfalazás nélkül összekapcsolta az antiszemitizmust a Holocausttal, egy szinten mozogtak azokkal a gondolatokkal, amelyeket majdnem egy emberöltővel korábban Bibó István adott közre.²⁴ A keresztény egyházfők, különösen Serédi bíboros és Ravasz püspök háború alatti állásfoglalásait és reagálásait kemény kritikával illették keresztény szerzők, köztük az egyház tagjai is.²⁵ E dokumentumokkal is ellátott eszmefuttatások – más, Holocaust tárgyú cikkekhez hasonlóan – olyan befolyásos folyóiratokban jelentek meg, mint a *Kritika*, a *Kortárs* vagy az Actio Catholica lapja, a *Vigilia*.

A Holocaustról, a magyar zsidóság tragédiájáról azonban továbbra is elsősorban a zsidó írók szóltak. A hetvenes évek második és a nyolcvanas évek első felében viszonylag nagyszámú regényesített és félig-meddig dokumentáris írás tekintett vissza a gettók és a koncentrációs táborok világára.²⁶ Ugyanez idő tájt cikkek és tanulmányok egész sokasága látott napvilágot a fővárosi és a vidéki folyóiratokban a Holocaust számos aspektusáról, így például a zsidó ellenállásról is.²⁷ A nyolcvanas évek elejére a Holocausttal összefüggő irodalmi és történettudományi termés már átfogó irodalmi és tudományos mustrákba kíváncszott.²⁸ Ezekkel majdnem egy időben több film is elkészült a Holocausttal kapcsolatos témákról, művészileg érzékeny, bár kissé népszerűsítő feldolgozásban.²⁹

A Holocaust irodalmi, művészi és tudományos feldolgozása a hetvenes években élen járt Magyarországon a szovjet többi többi országához képest. A nyolcvanas évek további fejlődést hoztak. Közben nőtt az ér-